

JOURNAL of SOCIAL and HUMANITIES SCIENCES RESEARCH (JSHSR)

Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi

Received/Makale Geliş 17.11.2021
Published /Yayınlanma 30.12.2021
Article Type/Makale Türü Research Article

Citation/Alıntı: Kufacı, O. (2021). Diyarbakırlı Lebîb'in torunu Muhammed Emîn'e armağan ettiği öğütler. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 8(77), 3098-3109.
<http://dx.doi.org/10.26450/jshsr.2867>

Doç. Dr. Osman KUFACI

<https://orcid.org/0000-0002-8505-6518>

Sinop Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Sinop / TÜRKİYE

DIYARBAKIRLI LEBİB'İN TORUNU MUHAMMED EMİN'E ARMAĞAN ETTİĞİ ÖĞÜTLER

ADVICE FROM DIYARBAKIR LEBIB TO HIS GRANDSON MUHAMMED EMIN

Issue/Sayı: 77

Volume/Cilt: 8

jshsr.org

ISSN: 2459-1149

ÖZET

Milletlerin hedefleri arasında çocuklarını bilgili ve kültürlü bireyler olarak geleceğe hazırlamak olduğu kadar onlara ahlaki nitelikler kazandırmak da vardır. Çocuklara ya da toplumun her ferdine ahlaki ve içtimai nitelikler kazandırma amacına matuf olmak üzere toplumun münevveri konumundaki şairler/yazarlar çeşitli eserler ortaya koyarlar. Bu eserler vasıtasıyla daha sağlıklı bir toplum inşa etmek hedeflenir. Türkler de edebiyat ilmi açısından, erken dönemlerden itibaren siyaset, devlet yönetimi, dinî, tasavvufî vb. çeşitli konularda öğütleri içeren nasihatname kabilinden eserler kaleme almıştır. Bu tarz eserler daha sonraki yüzyıllarda sayıları artarak edebiyatımızda varlıklarını göstermişlerdir.

Nasihatname anlamına gelen pend-nâme Farsça birleşik ismi pend ile nâme isimlerinin bir araya gelmesiyle oluşturulmuştur. İranlı ünlü şair Ferîdüddîn-i Attâr'ın *Pend-nâme*'sinden etkilenen Türk şairler bu eseri oldukça fazla sayıda tercüme ve şerh etmişlerdir. Çalışmamıza konu olan Diyarbakırlı Lebîb'in torunu Muhammed Emîn'e verdiği öğütleri içeren şiirinin başlığında "Pendnâme" ibaresi geçmektedir. Ancak bu şiir Ferîdüddîn-i Attâr'ın *Pend-nâme*'sinin tercümesi ya da şerhi olmayıp özgündür.

Ele aldığımız nasihatnamenin şairi Lebîb, 18. yüzyıl şairleri içerisinde yer alır. Diyarbakır'da dünyaya gelen ve hayatının uzunca bir zamanını burada geçiren şair kaynaklarda *Lebîb-i Âmidî* ve *Kara Vaiz olarak anılır. Amâ olan Lebîb 1182/1768-69 tarihinde yaklaşık 75 yaşında ölmüştür. Dîvân'ında devrindeki sosyal olayların izlerini bulmak mümkündür. Makalede Diyarbakırlı Lebîb'in Dîvân'ında 39. kıta olarak yer alan ve "Pend-Nâme-i İtâ'at Lüzûm-ı Nebîre-i Hod Eş-Şehir Be-Mehemmed Emîn" başlığını taşıyan şiiri incelendi. Şairin torumuna nasihatları "İlim", "Güzel Yazı", "Saygı ve Saygınlık", "Dini ve Ahlaki Konular", "Konuşma Adabı", "Sosyal Hayatta Davranış Şekilleri" başlıkları altında irdelendi. Bu çalışma ile nasihatname türü ile yapılacak çalışmalara katkı sunulmak istenmiştir.*

Anahtar Kelimeler: Diyarbakırlı Lebîb, Pend-nâme, nasihat.

ABSTRACT

One of the goals of nations is to prepare their children for the future as well-informed and cultured individuals with moral values. Poets/authors, who serve as society's intellectuals, produce a variety of works with the goal of instilling moral and social values in children and the rest of society. The goal of these works is to create a better society. Turks have produced literary works in the form of *nasihatnames*, which provide guidance on a variety of topics such as politics, state administration, religion, mysticism, and so on, since ancient times. In the centuries that followed, the number of such works in our literature grew.

Pend-nâme is a Persian word that combines the words pend and name to mean advice. *Pend-nâme* by the eminent Iranian poet Ferîdüddîn-i Attâr influenced a large number of Turkish poets, who translated and interpreted this work in vast quantities. The phrase "*Pend-nâme*" appears in the title of *Lebîb* of Diyarbakır's poem to his grandson Muhammed Emîn, which is the subject of the present study. This poem, however, is original and not a translation or adaptation of Ferîdüddîn-i Attâr's *Pend-nâme*.

Lebîb, the author of the *nasihatname* discussed in the present study, is an 18th-century poet. The poet, who was born in Diyarbakır and spent a long time of his life there, is referred to as *Lebîb-i Âmidî* and the Dark Preacher in various sources. Lebîb, who was blind, died in 1182/1768-69 at the age of about 75. In his *Divan*, evidence of social events from his time can be found. In the present study, The poem titled "*Pend-Nâme-i İtâ'at Lüzûm-ı Nebîre-i Hod Eş-Şehir Be-Mehemmed Emîn*", which appears in the 39th stanza of Lebîb's *Divan*, was examined in the present study. The poet's advice to his grandson was categorized as "Science", "Calligraphy", "Respect and Dignity", "Religious and Moral Issues", "Speaking Etiquette", and "Social Behaviour". The purpose of the present study is to contribute to future research on the *nasihatname* genre.

Keywords: Lebîb of Diyarbakır, Pend-nâme, advice.

1. GİRİŞ

Her kültürde dürüst, ahlaklı ve duyarlı bireylerden oluşan bir toplum tesis edebilmek için nasihat veren eserler yazılır. Semavî ve ahlak felsefecilerinin bu bahiste koyduğu ilkeler bu tarz eserlerin kaleme alınmasına dayanak olmuştur. Bu konuda Arap ve İran edebiyatı geleneğinde de çok fazla eserin zuhur ettiği malumdur. Türkler tarafından bir nasihat kitabının ortaya konulması İslamiyet'i kabulden sonraya tesadüf eder. Yazarları bu mevzuya sevk eden en temel amil İslam dininin nasihat dinî olduğunu belirten ayet ve hadislerdir (Pala, 2006: 409). Bu ayet ve hadisleri kendilerine düstur kabul eden müellifler bu doğrultuda eserler kaleme almışlardır. Bu bağlamda daha sağlam temelleri olan bir toplum inşa edilmeye çalışılmıştır.

Halka yönelik kaleme alınanların yanı sıra aydınlar için sanatlı olarak yazılan nasihat kitapları da mevcuttur. Bu eserlerin içeriklerine bakılarak içtimaî, dinî, tasavvufî, siyasî gibi sınıflandırılmaları söz konusudur. Müslüman felsefecilerin amele dair ve medenî ilimleri tasnif ederken ahlâk ve siyaseti birer disiplin görmeleri bu türün gelişerek zenginleşmesine imkân vermiştir. Nasihat konusunu doğrudan işlemediği ve başlığı da nasihatname olmadığı halde bazı eserlerde toplumun çeşitli kesimine öğüt veren hikâye, bölümler ve anekdotlar yer alabilir (Pala, 2006: 409).

11. Yüzyılda kaleme alınan Dîvânü Lügâti't-Türk'te ahlaki türden nasihatler yer alır. Yine 11. Yüzyılda yazılan Yusuf Has Hacip'in Kutadgu Bilig adlı eserinde ve 12. yüzyıl ürünlerinden Edip Ahmet Yükneki'nin kaleme aldığı Atabetü'l-Hakâyık'ta okuyuculara çeşitli öğütler verilir. 12. Yüzyıl eserlerinden İskender b. Keykavus'un Kâbüsnâme'si, 13. Yüzyılda Feridüddîn Attar'ın Pend-nâme'si, Sa'dî'nin Bostan ve Gülistan adlı yapıtları pend-nâme/nasihatnâme türünün gelişiminde katkısı olan eserlerdir. 13-14. yüzyıl şairi olan Yunus Emre'nin Risâletü'n-Nushiyye adlı mesnevisi tasavvufî nasihatname özellikleri taşır. 13. Yüzyıl şairlerinden Ahmet Fakîh, öğüt veren dinî-sofiyane tarzda Çarhnâme'sini yazar. Âşık Paşa'nın Garipnâme'si 14. Yüzyılın ürünüdür. Bu eserde Âşık Paşa birlik ve beraberliğin önemine dikkat çeker ve okuyuculara çeşitli öğütler verir. Çağatay sahasının önemli şairi Alî Şîr Nevâî'nin Hayretü'l-Ebrâr adlı mesnevisi ahlak, tasavvuf konularına değinmekle birlikte dönemine dair eleştirilerde bulunarak devlet büyüklerine öğütlerde bulunur (Kalkandelen, 2015: 289-290).

15. ve 16. yüzyıllarda ahlaki eserlerde artış olduğu gözlemlenir. Edirneli Nazmî, Attar'ın Pend-nâme'sini aynı adla tercüme eder. Eserde ahlak konuları tasavvufî bakış açısıyla ele alınmıştır. Güvâhî, Pend-nâme adlı eserinde atasözleriyle nasihatlar vermeyi tercih eder. 16. yüzyılda Şemsî'nin Deh-Murg adlı eseri bir ahlak kitabı olmasının yanı sıra herkes tarafından anlaşılabilir bir dil kullanılmasıyla da dikkat çeker. 16. Yüzyılda kaleme alınan Behiştî'nin Heşt Behişt'inde sekiz bölümün her birinde farklı konularda nasihatler bulunur. Kınalızâde Ali Çelebi'nin Ahlâk-ı Alâ'î adlı eseri bir ahlak kitabı olup üç bölümden oluşur. III. Murad'a sunulan Şemseddîn-i Sivâsî'nin yazdığı Mir'âtü'l-Ahlâk adını taşıyan eser, dinî-tasavvufî nitelik taşıyan bir nasihatnamedir. Nâbî'nin Hayriyye'si 18. Yüzyıl ürünleri arasındadır. Oğlu Ebu'l-Hayr şahsında tüm gençlere yönelik nasihatlar verir. Diyarbakırlı Ahmet Mürşidî, Pend-nâme'sini halk için kaleme alır. Dinî-ahlaki bir niteliği olan eser nasihatnamedir. Aynı yüzyılda kaleme alınan bir diğer Pend-nâme, meşhur mutasavvıf Zarîfî'ye aittir. Eserde 135 başlıkta öğütler verir (Kalkandelen, 2015: 290-293).

Kökeni Farsça olan "pend" sözcüğü nasihat anlamına gelir. Bu bağlamda pend-nâme, bir nasihat kitabı manası kazanır. Kur'an'da ve hadislerde vurgulandığı gibi, nasihat vermeyi bir vazife ve sorumluluk gören âlimler, kaleme aldıkları eserlerde öğütler aracılığıyla insanları doğru yola sevk etmeye gayret etmişlerdir. Bunu yaparken Kur'an'ın insanlara doğru yolu gösterme usulünü ve Hz. Muhammed'in irşad ve tebliğ yöntemlerini örnek almışlardır. Ortaya konulan eserler aracılığıyla, insanların daha ahlaklı ve olumlu karakter özelliklerine sahip bireyler olmaları hedeflenmiştir. Bazen nesir bazen de şiir biçiminde yazılmış olan bu eserlerin edebiyatımızda önemli bir yeri olmuştur ve İrşadname, Pend-nâme gibi adlarla anılmışlardır (Karacoşkun, 2012: 8).

Lebîb mahlasını taşıyan şairin asıl adı Hüseyin Abdulgafûr'dur. Diyarbakır'da doğmasına ve hayatını burada sürdürmesine nazaran Lebîb-i Âmidî olarak anılmıştır. İlaveten Kara Vaiz lakabı ile de tanınmıştır. Kaynaklar fazla bir ayrıntı vermeden ilimle meşgul olduğunu naklederler. Düzenli bir medrese eğitiminden geçtiği düşünülmektedir. Diyarbakır'da takriben 20 yıl müftülük vazifesini ifa etmiştir. Kalabalık bir aileye sahip olması ve bazen maaş alamaması nedeniyle hayatı sıkıntılarla geçmiştir. Maddi sıkıntılarını ortadan kaldırmak için gittiği İstanbul'da isteğine nail olamamıştır. Kaynaklarda teferruatına girilmeden âmâ olduğu

aktarılır. 1182/1768-69 tarihinde tahminen 75 yaşında vefat etmiştir. Kabri Rum (Urfa) Kapısı haricindeki mezarlıktadır (Kurtoğlu, 2020).

Lebîb'in bugün için elimizde iki eseri mevcuttur. Dîvân'da, 30 kaside, 9 musammat, 100 tarih manzumesi, 146 gazel, 55 kıt'a, 16 lügaz, 46 muamma, 11 rûbai, 14 müfret ve 6 küçük mesnevi bulunur. Orhan Kurtoğlu, Dîvân'ın tenkitli metnini doktora tezi (Kurtoğlu, 2004) olarak hazırladıktan sonra yayımlamıştır (Kurtoğlu, 2017). Şairin eldeki ikinci eseri Tezyil-i Fihrist-i Şâhân, 51 beyitten meydana gelen kaside nazım şekli ile yazılmış ve Lebîb Dîvânı içerisinde yer almıştır. Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebi'nin (öl. 1657) yazdığı Fihrist-i Şâhân'a yazılan zeyillerden biridir. 92 beyitlik bu eser, Osmanlı padişahlarını kronolojik olarak konu edinen manzum bir tarihtir (Kurtoğlu, 2020).

Devrindeki sosyal olaylara duyarsız kalamayan şairin Divan'daki bazı kaside ve tarih manzumelerine 18. yüzyılın sosyal hayatı, Diyarbakır ve etrafında gerçekleşen bazı isyan teşebbüsleri yansımıştır. Dinî kavramlara yer vermekle birlikte tasavvuf şairin ilgi alanına girmemiştir. Nef'î, Nedim, Nâbî, Hâmî, Âgâh gibi şairlerden etkilendiği görülür. Şair kaside ve tarihlerinde kuru ve didaktik bir üslup benimsemiştir. Musammat ve gazellerinde daha coşkun bir söyleyişe ulaşmıştır. Lebîb, Osmanlı ülkesinin başkenti dışında bulunmasına rağmen yaşadığı yörenin yetiştirdiği önemli şairler içerisinde yerini almıştır (Kurtoğlu, 2020).

Bu çalışmamızda içinde yaşadığı topluma ve sosyal olaylara duyarlı, torunları olması dolayısıyla belli bir yaşı ve tecrübesi olan, toplumun münevveri konumundaki bir şairin bir nasihatnamesinden hareketle verdiği öğütleri, "İlim", "Güzel Yazı", "Saygı ve Saygınlık", "Dinî ve Ahlakî Konular", "Konuşma Adabı", "Sosyal Hayatta Davranış Şekilleri" başlıkları altında ele alacağız.¹

2. DİYARBAKIRLI LEBİB'İN TORUNU MUHAMMED EMİN İÇİN YAZDIĞI PEND-NÂME'Sİ

2.1. İlim

İlim öğrenme her insan için vazgeçilmez bir zorunluluktur. Ayrıca Müslümanlar ilim öğrenmeyi kendileri için bir farz olarak telakki ederler. İnsanların sosyal hayatta ayakta kalmasına yardımcı olur. Torun sahibi ve belli bir yaşın üzerinde olan Diyarbakırlı Lebîb (1695-1768) de ilim öğrenmenin önemini bilmektedir. Yüce kitabımız Kur'an-ı Kerim'de ve Hz. Peygamber'in hadislerinde ilim tahsiline dikkat çekilir. Zümer Suresi 39/9'da "...De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu! ..." (Karaman vd., 2018: 458) buyrulur. Hz. Peygamber, ilim tahsilinin her Müslüman'a farz olduğunu (İbn Hacer el-Askalâni, 2010: 129) açıklar. Bir hadiste ise "İlim altından daha hayırlıdır. Salih nefis ise inciden daha hayırlıdır." (İbn Hacer el-Askalâni, 2010: 128) sözleriyle ilmin önemini zikredilir. Bundan dolayı torunu Muhammed Emîn için kaleme aldığı *Pend-nâme*'nin ilk beytini ilim tahsiline ayırır. Ondan, ilim tahsilinde gevşeklik göstermemesini ve olgunluk kazanma hususunda umursamazlık etmemesini istemektedir:

Tahsîl-i 'ilme etme tekâsül Emîn amân

Kesb-i kemâle kılma tegâfûl Emîn amân

Diyarbakırlı Lebîb (Kurtoğlu, 2017: 401)

"Emîn, aman ilim tahsil etmekte gevşeklik gösterme. Olgunluk kazanma konusunda sakın umursamazlık yapma."

İlmin önemine binaen Lebîb, şiirinin ikinci bölümünde de ilim konusundaki öğütüne devam eder. Cehalet, insanda manevi bir ağırlık meydana getirdiği için yüke teşbih edilmiştir. Bu teşbihte, ilim sahibi insan, yükü olmayıp dünya makamlarını hızlı çıkmaktadır. Cahil ise cehalet yükü ile sanki sırtında ağır bir yük varmış gibi ilerleyemez, yerinde sayar. Bu durum sadece bu dünya için geçerli değildir. İlim sahibi, Allah'ın rızasını kazanma konusunda cahile göre daha çok yol alır. "Merd-i gayûr" ibaresi "çok kıskanç" manasına gelmektedir. Beyitten cehalet sahibi olanların bir özelliğinin de çok kıskanç olduğu anlaşılmaktadır. Lebîb, vasfı çok kıskanç olanı bilgisizlik yükünün yok edeceğini düşünmektedir ve bunu torununa ifade etmekte; bu tarz kişiliğe sahip olmaması gerektiğini vurgulamaktadır. "A'yâ-yı cehl" tamlamasını "bilgisizin âcizine" şeklinde çevirmek mümkünken "bilgisiz aciz" biçiminde

¹ Çalışmamızı tamamlayıp dergiye gönderme aşamasında Gökçehan Aysel Yılmaz'ın 3-5 Ekim 2019 yılında gerçekleştirilen Uluslararası Toplum ve Kültür Araştırmaları Sempozyumu'nda *Lebîb-i Âmidî'nin Torunları İçin Yazdığı Şiirler* başlıklı sunumunu bildiri kitabında gördük. Çalışmamızda sadece Muhammed Emîn için yazılan *Pend-nâme*'yi yukarıda zikredilen çalışmadan farklı bir şekilde ele aldığımız için makaleyi yayımlamaya karar verdik.

günümüz Türkçesine aktarmak daha doğrudur. Bu ibare bilgisizlikten kaynaklanan aciz olarak anlaşılabilir. Diğer bir bakış açısıyla bilgisizliğin acizliğe sebep verdiği düşünülebilir. Torununa, böyle insanlara tahammül göstermemesini tembihleyen Lebîb, diğer taraftan bu tarz bir insan olma, demektedir:

Merd-i gayûru bâr-ı cehâlet helâk eder

A'yâ-yı cehle etme tahammül Emîn amân

Diyarbakırlı Lebîb (Kurtoğlu, 2017: 401)

“Çok kıskanç adamı bilgisizlik yükü helak eder. Emîn, bilgisiz âcize sakın tahammül etme.”

Osmanlı toplumu için edebiyat büyük bir önem arz eder. Bazı şairler, bunlar aynı zamanda devlet büyüğü olabilir, herhangi bir makama atanma isteğini padişaha sundukları şiirle iletirlerdi. Şiirden anlayan padişahlar, şiire yansıyan zekâlarını gördüğü kişileri yeri geldikçe bu kişileri istediği makama atamıştır. Şiir gibi insanın konuşması da onun aklını yansıtır. Konuşmanın akıcılığı ve akıl dolu olması muhatabında dinleme isteği uyandırır. Lebîb, torununun konuşmasının güller gibi gönülleri açıcı olmasını temenni eder. Tabii ki bu niteliğe sahip olacak olan Muhammed Emîn'dir. İkinci mısradaki istek ise gül bahçesine teşbih edilen ilimde bülbül olmasıdır. Bu benzetmeler, ilim konusunda Emîn'in sesinin çok çıkmasını, hatta ilk akla gelen kişi olmasını dileğini gösterir:

Güller gibi gönülleri açsın tekellümün

Ol gülşen-i ma'ârife bülbül Emîn amân

Diyarbakırlı Lebîb (Kurtoğlu, 2017: 401)

“Konuşman, güller gibi gönülleri açsın. Ey Emîn! O ilmin gül bahçesine bülbül ol, lütfen.”

2.2. Güzel Yazı

Osmanlı döneminde matbaa gelmeden önce kitap ya da herhangi bir mecmua el yazısı ile yazılıyor ve çoğaltılıyordu. Osmanlı döneminde kültür faaliyetlerinin en önemli ögesi olarak hattatlık önemli meslekler arasında yer almaktaydı. Hattatta en önemli meziyet güzel bir yazıya ve hızlı bir kaleme sahip olmasıydı. Zamanının iyi bir gözlemcisi olan şairler zümresi içerisinde Lebîb de torununa hattatlık mesleğine dair tavsiyelerde bulunmaktadır. Torununu hüsn-i hatta ilerlemesi hususunda teşvik eder. Bu bağlamda kurguladığı aşağıdaki beytinde hüsn-i hatta, (savaş) meydanına teşbih eder. Bu benzetme hüsn-i hat konusunda rakiplerin çok olması ve hayatta kalmak için savaş meydanındaki gibi mücadele vermek gerektiğini vurgulamak için yapılmış olmalıdır. Lebîb, torununa bu sahada irfan kalemini gerektiği gibi ilerletmesini tembihler. “İrfan kalemi” anlamındaki “kilk-i dâniş” tabirinin beyitte kullanılması iki hususa işaret etmek içindir. Birincisi hattatlığın bir bilgi konusu olduğu, ikincisi ise hattat olanların ilim sahibi olması gerektiğidir. İkinci mısradaki hattatlarla ilgili ikinci özelliğine değinilmektedir. Hattatların vasıflarından biri hızlı yazmalarıdır. Torununa yazı yazarken hızlı olmasının lüzumunu, “Parmağın ile rakibin Düldül olsun.” cümlesi ile anlatmaktadır. Düldül, meydân, rakîb kelimeleri ile hüsn-i hat sahasında rekabet ortaya konulmaktadır:

Meydân-ı hüsn-i hatta yürüt kilik-i dânişin

Engüşün ile râkib-i düldül Emîn amân

Diyarbakırlı Lebîb (Kurtoğlu, 2017: 401)

“Ey Emîn, güzel yazı yazma sahasında irfan kalemini gerektiği gibi ilerlet. Senin parmağın ile rakip Düldül olsun, lütfen.”

İlim, sevgiliye benzetilmiştir. Bu benzetmede vech-i şebek, eşsizlik ve kıymet olmalıdır. Ayrıca bu teşbihte sevgiliye ait farklı unsurların beyitte yer alması da etkili olmuştur. “Yazının amber kokulu saç olması”nı o dönemde mürekkepli kalemle yazı yazma geleneğinde aramak gerekir. Eskiden hattatlar mürekkepleri güzel koksun diye içerisine çeşitli kokular atarlarmış. Burada yazı, amber ve saç arasındaki renk uyumu da göze çarpmaktadır. Torunundan yazısını ilim güzelinin güzellik unsuru hâline getirmesini, diğer bir deyişle ilim güzelinin güzellik unsurlarını tamamlayıcı nitelikte olmasını istemektedir. İkinci mısradaki “dimâğ” kelimesi Arapça kökenli olarak “zihin, akıl”, Farsça kökenli olarak düşünüldüğünde ise “burun” anlamına gelmektedir. Her iki anlam da beyte uygun düşmektedir. Okuyucunun zihninde zengin çağrışım yapmak için bu kelime tercih edilmiştir. “Sümbül kokusu” bilhassa kullanılmış kelimelerden biridir. Zira divan şiirinde sümbül, saçın şekil olarak kendine

benzetildiği unsurlardan biridir. Beyitte kaleme alınan ilim kitabını hüsn-i hatla daha da güzelleştirilebileceğinden bahsedilmektedir:

Mahbûb-ı 'ilme hattını kıl zülf-i 'anberîn

Ver sen dimâga nûkhet-i sünbül Emîn amân

Diyarbakırlı Lebîb (Kurtoğlu, 2017: 401)

“İlim güzeline yazını anber kokulu/renkli saç eyle. Zihne sümbül kokusu ver, lütfen.”

2.3. Saygı ve Saygınlık

Diyarbakırlı Lebîb, torununa saygı ve saygınlık konularında çeşitli öğütler verir. Bu nasihatlerden biri küçük çocuklarla oynamamak üzerinedir. Küçük çocuklarla oynamanın ona yakışmayacağını belirtir. “Yeter” kelimesi ile onun büyüdüğünün altı çizilmektedir. Saygınlık zamanı bitince ardından değersizlik zamanı gelecektir:

Sıbyân ile mülâ'abe düşmez sana yeter

'Izzin geçince vakti olur zül Emîn amân

Diyarbakırlı Lebîb (Kurtoğlu, 2017: 401)

“Ey Emîn, sakın, küçük çocuklar ile oyun oynama sana yakışmaz, yeter. Saygınlığın zamanı geçince hakirlik (zamanı) gelir.”

Her insan toplumda saygı görmek ve el üstünde tutulmak ister. Bu dileğin gerçekleşmesi için toplumun kurallarına ve geleneklerine uygun hareket etmek gerekir. Her toplumun kendine has gelenek ve göreneklere olduğu gibi saygı anlayışı da toplumdaki farklılaşabilir.

Verir esâs-ı hürmetine kizb zelzele

Gel salma kasr-ı kadre tenezzül Emîn amân

Diyarbakırlı Lebîb (Kurtoğlu, 2017: 401)

“Saygının temelinde yalan deprem meydana getirir. Gel, sakın, kıymet köşküne tenezzül (inme/alçakgönüllülük) salma.”

Toplumdan topluma, zamandan zamana değişiklik gösterse de her devir ve toplum için sözü güzel söylemenin önemli olduğunu söylemek mümkündür. Yunus Emre'nin “Söz ola kese savaşı söz ola kestire başı/ Söz ola ağılı aşu bal ile yağ ede bir söz” beyti sözün ve konuşmanın önemini hatırlatmaktadır. Sözün ehemmiyetini çok iyi bilen bir toplumda yaşayan Lebîb de bu doğrultuda torunundan, meclistekilerin kendisiyle alay edeceği lafı konuşmamasını istemektedir. İnsanın konuşmasının topluluk tarafından takdir ya da alay vesilesi olduğu vurgulanmaktadır. Edebi bir dille ifade edilen “Yalan arzusunu harekete geçirmek” ibaresinden maksat nefsi arzularla yalan söylemek olmalıdır. Lebîb, bu konuda torunundan duyarlı olmasını beklemektedir:

Lâf etme meclis ehli sana rîş-hand eder

Verme hevâ-yı kizbe tehalhül Emîn amân

Diyarbakırlı Lebîb (Kurtoğlu, 2017: 401)

“Meclis ehlinin seninle alay edeceği laf konuşma. Yalan arzusunu harekete geçirme aman.”

2.4. Dinî ve Ahlaki Konular

Türkçe Sözlük'te kanaat kavramı “Elindekinden hoşnut olma durumu, kanıklık, yeter bulma, yetinme, fazlasını istememe, doyum”; kanaatkâr için ise “azla yetinen, elindeki ile yetinen, kanık, kanaatli, yetingen.” anlamı verilmiştir (Türkçe Sözlük, 1998: 1183). Bir deyim olarak kanaat etmek (bir şeye), (onunla) yetinmek (Saraçbaşı, 2010: II/721) anlamındadır. Dinî olarak kanaat etmek, aşırılığa kaçmamak gerektiği nasihat olarak verilir. Lebîb de aşağıdaki beyitte torununa, hırs dolu gözünün başkalarının malında mülkünde, rızıkta olmamasını öğütler. “Hırs dolu göz”den maksat, insanın doymak bilmeyen nefsi olmalıdır. Şaire göre, torununun/ insanın hırs dolu gözü Allah'a tevekkül etmenin gözü doymalıdır. Zira şair; rızık, mal ve mülkün ancak Allah'tan olduğunu bilir:

Hırs ile sofralarda gözün halka yetmesin

Ol sîr-i çeşm-i h^van-ı tevekkül Emîn amân

Diyarbakırlı Lebîb (Kurtoğlu, 2017: 402)

“Ey Emîn! Sakın! Sofralarda, hırs dolu gözün (rızkını kazanmak/mal elde etmek hususunda) halkın (rızkında/malında) olmasın. Tevekkül sofrasının gözü doymuşu ol.”

Diyarbakırlı Lebîb, torunundan şeytana uymamasını salık verir. Bu öğütte “kibir edip” ibaresi dikkati çekmektedir. Kibrin şeytan işi olduğu okuyucuya hissettirilmektedir. İkinci mısradaki şair, “lanet edilme sebeplerini iyice düşün”mesini nasihat eder. Bu beytin mazmunu “Kimde zerre kadar kibir varsa, cennete giremeyecektir.” hadisidir. Şair, torunundan bu hadis doğrultusunda hareket etmesini beklemektedir:

Kibr etme olma tâbi’-i İblîs-i bed-meniş

Esbâb-ı la’ni ile te’emmül Emîn amân

Diyarbakırlı Lebîb (Kurtoğlu, 2017: 402)

“Ey Emîn! Sakın! Kibir edip kötü tabiatlı şeytana uyma. Lanet edilme sebeplerini iyice düşün.”

İslam’ın beş şartından biri namazdır. Bir Müslüman’a günde beş vakit namazı zamanında kılmak farzdır. Bu sebepten Lebîb, torunu Muhammed Emîn’e namazlarını zamanında kılmasını hatırlatmaktadır. Bu hususta namazın farz olan rükünlerinden bahaneler bularak kaçmaması şeklinde tavsiyede bulunmaktadır:

Kıl ihtimâm edâya evânında her birin

Etme ferâ’izinde te’allül Emîn amân

Diyarbakırlı Lebîb (Kurtoğlu, 2017: 402)

“Ey Emîn! Zamanında her birini eda etmeye gayret et. (Namazın) farz olan rükünlerinden bahaneler bularak kaçma, sakın.”

Nefis, “İnsanın yeme içme gibi ihtiyaçlarının bütünü.” ve “Öz varlık, kişilik.” (Türkçe Sözlük, 1998: 1642) manalarına gelir. İnsan nefsi daima fazlasını ister. Bu yüzden insan nefsinde yüz vermemeli ve onu azdırmamalıdır. Nefis, insanı yanlış yola iletir. Bunu bilen Lebîb, torunundan Hakk’a bağlı olmasını, böylece Hakk’ın onu yücelteceğini beyan eder. Zira insan, nefsinin arzularına değil, Allah’a bağlı olmalıdır. Nefsin arzularına uyulmaması gerekliliği, “nefsin boyunu uzatma.” ibaresiyle anlatılmaktadır:

Sen Hakk’a tâbi’ ol ki seni ser-firâz eder

Bâlâ-yı nefse verme tetâvül Emîn amân

Diyarbakırlı Lebîb (Kurtoğlu, 2017: 402)

“Ey Emîn! Sen Hakk’a bağlı ol, seni yüceltir. Nefsin boyunu uzatma, sakın.”

Aşağıya kaydedilen beyit sosyal ilişkiler bağlamında da ele alınabilir. Çünkü “günahkâr kimseden aslandan kaçır gibi kaçmak.” ibaresi arkadaşlık ilişkilerini akla getirmektedir. Kişi mizacına uygun insanlarla arkadaş olur. Bundan dolayı bir insanın arkadaşını tanırsak, o kimsenin nasıl bir kişi olduğunu, kimliğini öğreniriz. “Arkadaşını söyle, kim olduğunu söyleyeyim.” atasözü (Aksoy, 2016: 152) yukarıdaki ifadeleri açıklamaktadır. Bu bağlamda şair, torununa arkadaşlarını iyi seçmesi gerektiğini dolaylı olarak söylemektedir. İkinci mısradaki ise torunundan/gençlerden tabiatını sohbet etmeye yönlendirmemesini temenni etmektedir. Bu ifade ile sohbet etme/boş muhabbet ile hiçbir şeyin elde edilemeyeceğinin altı çizilmektedir:

Merd-i füsûkdan kaç esedden kaçır gibi

Sohbetle verme tab’a temâyül Emîn amân

Diyarbakırlı Lebîb (Kurtoğlu, 2017: 402)

“Günahkâr kimseden aslandan kaçır gibi kaç. Ey Emîn, sakın, tabiatını sohbet etmeye yönlendirme.”

Ahlak kelimesi, “yaratılış, tabiat, huy” manasındaki “hulk” kelimesinin çoğuludur (Ayverdi, 2020: 23-24). Sözcüğün, “İnsandaki iyi veya kötü huylar, tabiat” ve “İyi huylar, insanı mânen yükselten iyi

tabiatler, faziletler” (Ayverdi, 2020: 23-24) anlamı konuyla alakalıdır. “muvafilek-ı ahlâk-ı kâmil” ibaresini o dönem toplumundaki mükemmel insanların ahlakının uygunluğunu anlamak mümkündür. Bununla birlikte “Ben, güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim.” buyuran mükemmel ahlaka sahip Hz. Peygamber’i de akla getirmektedir. İki mana da metnin bağlamı ile örtüşmektedir. İkinci mısradaki şair, torunundan ahlakının eksikliğini bilip bu eksikliklerini gidererek ahlaken mükemmel olmasını hayal eder:

Ahlâkın et muvafilek-ı ahlâk-ı kâmilin

Noksânın anla eyle tekemmül Emîn amân

Diyarbakırlı Lebîb (Kurtoğlu, 2017: 402)

“Ahlakını olgun (insanların) ahlakıyla uygun eyle. Emîn, (Ahlakının) eksikliğini bilip mükemmelleştir.”

Furkân 25/43’te “Bayağı arzularını tanrılaştıran kişiyi gördün mü? Şimdi sen, bu adamı da doğru yola getirmekle yükümlü olabilir misin?” buyrulmaktadır. Meal müellifleri; ayetin bedeni zevklerden, geçici hazlardan, basit menfaatlerin dışında bir değer ya da kutsalı olmayan zihniyete karşı Kur’an’ın verdiği mücadeleyi özetlediğini bildirirler (Karaman vd. 2018: 362). “Rabbinden gelmiş kesin bir kanıtı dayanan kimse, kötü işi kendine güzel gösterilen ve arzularının peşinde giden kimse gibi olur mu hiç!” (Muhammed 47/14) ayeti (Karaman vd. 2018: 507) nefsin arzularına uymanın yanlışlığını ortaya koymaktadır. Kur’an-ı Kerim’de birçok ayette nefsanî arzulara uymanın yanlışlığına dair ifadeler yer verilmiştir. Yukarıda zikredildiği üzere Kur’an’da kesin bir dille yasaklanan bir hususu Lebîb, torununa daha doğrusu torunu üzerinden tüm gençliğe hatırlatmaktadır. Şair, torunundan nefsinden gelen arzulara uymaması çağrısında bulunur. Ayrıca Muhammed Emîn’den her yöne gönlünü yönlendirmemesini temenni eder:

Uyma hevâ-yı nefsin her semte eyleme

Mânend-i serv-i bâg-ı temâyül Emîn amân

Diyarbakırlı Lebîb (Kurtoğlu, 2017: 401)

“Nefsinden gelen arzularına uyup bahçenin servisi gibi her semte sakın gönlünü akıtma.”

2.5. Konuşma Adabı

Adab-ı muaşeret denilen her toplumun kendine özgü kuralları vardır. Osmanlı toplumuna has kaidelerin olması elbette yadsınamaz. Bu sosyal kurallardan biri konuşma adabına ilişkindir. Bir kimse söze başladığında dinleyenlerin müdahalede bulunmadan dinlemesi lazım gelir. Buna ilaveten başkasının sözünün arasına girmek gereklidir. Lebîb, toruna bu hususu aşağıdaki beyitte aktarmaktadır:

Bir kimse kim tekellüm eder sen sükûta çek

Kılma kelâm-ı gayra tahallül Emîn amân

Diyarbakırlı Lebîb (Kurtoğlu, 2017: 402)

“Bir kimse konuşursa sen söz söylememe. Sakın, başka sözün arasına girme, ey Emîn!”

Lebîb’in konuşma adabı ile ilgili öğütlerine aşağıdaki beyitte bir yenisi eklenir. Buna göre, eğlence meclisinde çok konuşmamak gerekir. Sanatçı bakış açısıyla çok konuşma değirmenin dönüşü gibidir. Mecnun ardı ardına giden şeylerin esiri olur, ifadesi delilerin zincire vurulması âdetini anlatmaktadır. Torununa, ardı arkası gelmeyen konuşmalar yapmaması gerektiğini toruna/okuyucuya somutlaştırmak için delilerin ardı ardına giden şeylerin (zincirlerin) esiri olması örnek verilmektedir. Bu misalle çok konuşanların deli olduğu da beyan edilmektedir:

Pür-gülük etme bezimde çün devr-i âsiyâ

Mecnûn olur esîr-i teselsül Emîn amân

Diyarbakırlı Lebîb (Kurtoğlu, 2017: 402)

“Ey Emîn! Sakın, eğlence meclisinde değirmenin dönüşü gibi çok konuşma. Mecnun ardı ardına giden (şeyler)in esiri olur.”

2.6. Sosyal Hayatta Davranış Şekilleri

Âdâb-ı muaşeret sosyal çevrede hayatını sürdüren insanın, bir arada yaşadığı insanlarla uyumlu bir şekilde ikame ettirmesi için gerekli güzel ahlak, terbiye, görgü ve nezaket kurallarına âdâb-ı muaşeret denilmektedir (Yılmaz, 2017: 2). Kur'an'da aile üyelerinin, akraba ve komşuların sosyal yaşamın gerektirdiği sorumluluk ve haklara uymalarını, uyumlu ve güler yüzlü olmalarını tavsiye eden kaba, kırıcı, incitici söz ve davranışları yasaklayan pekçok ayet yer alır. Hadisleri toplayan kitaplarda "Kitâbü'l-Edeb", "Kitâbü Hüsni'l-hulk" vb. başlıklarla âdâb-ı muâşerete ilişkin hadislerle yer verilir. Abdullah b. Ömer, Hz. Peygamber'in asla kırıcı olmadığını belirttiikten sonra, "Sizin en hayırlınız ahlâkı en güzel olanınızdır." (Buhârî, "Edeb", 39) hadisini nakleder (Tunç-Yaşar, 2016: 34). Kur'an ve hadisler bağlamında âdâb-ı muâşeretin geçer akçe olduğu dönemde Lebîb, bu hususla ilgili torununa çeşitli öğütler verir. Aşağıdaki beyit yalan söylememek üzere kurgulanmıştır. Lebîb'e göre yalan ile söz süslenilmemeli ve zor durumlara yalanla karşı konulmamalıdır:

Zinhâr verme kizb ile zînet kelâmına

'Arz etme safsatayla tahammül Emîn amân

Diyarbakırlı Lebîb (Kurtoğlu, 2017: 401)

"Ey Emîn, sakın, yalan ile sözünü süsleme. Yalanla zor durumlara karşı koyma, sakın."

Bir insan davet edilmeyen yere gitmemelidir. Eğer çağrılmışsa gitmelidir. Bu bir nezaket kuralıdır. Çağrılmayan yere gitmek, yüzüzlük olarak addedilir. "Çağrılan (çağrıldığı) yere erinme, çağrılmayan (çağrılmadığı) yere görünme.", "Çağrıldığı yere git, ar eyleme; çağrılmadığı yere gidip yerini dar eyleme." (Aksoy, 2016: 215) "Davetsiz gelen (giden) döşeksiz oturur." (Aksoy, 2016: 215) bu durumu açıklamak için kullanılan atasözlerinden birkaçıdır. Tufeyl, tarihte dalkavuk zümresinin piri sayılır (Devellioğlu, 1997: 1112). *Kamus-ı Türki*'de (Şemseddin Sâmî, 1900: 885) "tufeyli" maddesinde şu bilgileri kaydeder: "[Davetsiz ziyafetlere gitmekle ve dalkavukluk ve kâselislikle şöhret bulmuş olan Tufeyl bin Zülâl el-Kûfi'ye yani Tufeyl el-arâyise mensup], Dalvavuk, kâselis." Burada Tufeyl b. Zülâl'in davetsiz misafirliklere gittiği, dalkavukluk yaptığı kısmı aşağıdaki beyitle ilgilidir. Lebîb'in toplumsal hayata dair verdiği bilgilerden biri davetlere ilişkindir. Davet edilmedikçe kimseye Tufeyl gibi dalkavuk ve çanak yalayıcı olmamak ya da başkalarının sırtından geçinmemek gerekir. Lebîb, Tufeyl adını zikrederek torununa davet adabına dair önemli bir hususun altını çizmektedir:

Da'vet olunmadıkça tufeyl olma kimseye

Çün vâv-ı 'amr etme tetafful Emîn amân

Diyarbakırlı Lebîb (Kurtoğlu, 2017: 402)

"Davet edilmedikçe kimseye Tufeyl (Dalkavuk zümresinin piri) olma, dalkavukluk etmeye gitme."

İnsanlar içerisinde yaşadıkları toplumun kurallarına uymalıdır. Bu kurallar yazılı olabileceği gibi kaleme alınmamış örf, adet ve gelenekler de olabilir. Toplum kurallarıyla bağdaşmayan hal ve hareketlerde bulunan bireyler, toplum tarafından dışlanır. Bu cümleden hareketle Lebîb de torununa toplumun zıddına kabahat etmemesini, suç işlememesini anlatmaktadır. Bu hususta ondan çabalamasını, dikkat etmesini istemektedir.

Allah Teâla, Hucurât 49/12'de "Ey iman edenler! Zannın çoğundan sakının; çünkü bazı zanlar günahtır. Gizlilikleri araştırmayın, birbirinizin gıybetini yapmayın; herhangi biriniz, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? Bak bundan tiksindiniz! Allah'a itaatsizlikten de sakının. Allah tövbeleri çokça kabul etmektedir, rahmeti sonsuzdur." Buyurmaktadır. Bir hadiste de "Kim bir müslümanın ayıp ve kusurunu örterse, Allah Teâlâ da o kimsenin ayıp ve kusurunu örter." (Buhârî, Mezâlim, 3; Müslim, Birr, 58)" ifade edilmektedir. Kur'an ayetleri ve hadisler çerçevesinde oluşan Müslüman toplumlarda başkasının kusurunu ya da ayıplı hallerinin araştırılması hoş karşılanmamıştır. Bu hususta şair, torununa başkalarının kusurunu görmezlikten gelmesi çağrısında bulunur:

Gayretle dikkat eyle kusûrun tutulmasını

Sen et kusûr-ı gayra tecâhül Emîn amân

Diyarbakırlı Lebîb (Kurtoğlu, 2017: 402)

"Sen başkalarının kusurunu bilmezlikten gel. Çabalayarak dikkat eyle ki kabahatin yakalanmasın."

Topluluk içerisinde konuşma ile ilgili hususlardan biri de aşağıdaki beyitte yer almaktadır. Buna göre eğlence meclisinde/meclislerinde çok fazla konuşmamak gerekmektedir. Bu durumu şair örnekleme yoluyla torununa izah etmektedir. Şişenin boğazındaki kulkul sesi şarabı işaret etmektedir. Meclistekilerin söyle söyle (anlat anlat) demesi karşısında dikkatli olmak gerekir. Zira çok konuşulması halinde sarhoşluğu herkes anlayacaktır:

Fehm et gelû-yı şişede iş'âr eder müdâm

Derlerse sana bezmde kulkul Emîn amân

Diyarbakırlı Lebîb (Kurtoğlu, 2017: 402)

“Ey Emîn, şişenin boğazındaki kulkul devamlı/şarabı işaret eder, anla; mecliste sana kulkul/ ‘söyle, söyle’ derlerse aman, (dikkatli ol). Yani içindeki şarabı, sarhoşluğunu izhar etme.”

Mü'minûn 23/8-9'da “Yine o müminler emanetlerine ve ahidlerine sadakat gösterirler;” ve “Namazlarını titizlikle eda ederler” (Karaman vd. 2018: 341) İfadesi yer alır. Başka ayetlerde de emanetle ilgili beyanları bulmak mümkündür. Hz. Peygamber, bir hadis-i şerifinde “*Hayâsız olan, emanete hıyanet eder, hain olur, merhamet duygusu kalmaz, dinden uzaklaşır, lanete uğrar, şeytan gibi olur.*” (Deylemî) buyurmuşlardır. Bunun gibi bir hadiste, yalan söylemek, sözünde durmamakla birlikte emanete hıyanet etmek de münafığın alametleri olarak sayılır (Buhari). Ahzâb 33/72'de “Biz emaneti göklere, yerküreye ve dağlara teklif ettik, ama onlar bunu yüklenmek istemediler, ondan korktular ve onu insan yükledi. Kuşkusuz insan çok zalim ve bilgisizdir.” (Karaman vd. 2018: 426) ifadesi yer alır. Emanete hıyanet etmemek, Türk kültüründe çok önemli bir husus olarak dikkat çekmektedir. Bununla birlikte ayet ve hadislerde emanet kavramının farklı şekillerde ele alındığı görülmektedir. Beyitte “bedr-i tab'ının ismi” ile kastedilen “Emîn” adı olmalıdır. İlk mısra ile Emîn'den adına uygun olarak yaşamasını ve emanete hıyanet etmemesini istemektedir. Buradaki söz konusu edilen, Ahzâb sûresi 33. ayette ifadesini bulan emanet olmalıdır. İkinci mısra bunu desteklemektedir. Torunundan emaneti yani vücudu/canı ile alışkanlık/bağlılık eylememesini istemektedir. Dolaylı olarak Allah dışındaki her şeyden ilgi ve alakasını kesmesini diler:

Kılma hıyânet ismine o bedr-i tab'ının

Etme emânetinde te'ehhül Emîn amân

Diyarbakırlı Lebîb (Kurtoğlu, 2017: 402)

“O tabiatının dolunayının ismine hıyanet etme. Emanetinle ülfet peyda eyleme, sakın.”

Torunu Emîn için yazdığı *Pend-nâme*'de Diyarbakırlı Lebîb, borçlu kimselere kefil olmanın pişmanlık getireceği kanaatinde. Günümüzde dahi geçerli olan bir soruna şair, torunu vasıtasıyla dikkat çekmektedir:

Ednâ garâmetin olur ekser nedâmeti

Bir ferde etme 'akd-i tekeffül Emîn amân

Diyarbakırlı Lebîb (Kurtoğlu, 2017: 402)

“Aşağı derecedeki borçluların çoğunluğunun pişmanlığı bir kişiye kefil olmalarıdır. Bundan sakın, Emîn!”

Vakıf olarak adlandırılan kurum ve kuruluşlar 8. yüzyılın ortalarından 19. yüzyılın sonlarına kadar geçen zaman diliminde İslam coğrafyasında önemli müessese olarak karşımıza çıkar. Bu kuruluşlar Müslüman ülkelerin yaşantısında çok etkili olmuştur. Temelinde insana ve insanlığa karşı vicdani sorumluluk duygusu, iyilik, sevgi, şefkat vb. değerler yatan her vakfın Osmanlı devletinde bir müteveli veya mütevelliler tarafından idare edilmekteydi. Osmanlı Devleti'nin son asırlarında vakıf yöneticiliği meslek haline gelir. Bu müesseselerin yönetilmesi giderek merkezi bir hal almıştır (Yediyıldız, 2012: 479, 485). Aşağıdaki beyit edebi metinlerden toplumun sosyolojik bakışının tespit edilebileceğine örnek teşkil etmektedir. Şair Lebîb, torununa vakıf müessesesinde hiçbir şekilde görev almamasını tembih eder. Bu ifadeden vakıfta görev almanın o dönemki toplumdaki insanlar nazarında hoş karşılanmadığı sonucu çıkarılabilir:

Olma vekîl dahi vasî hem veliyy-i vakf

Yokdur bu vâvlarda tefe'ül Emîn amân

Diyarbakırlı Lebîb (Kurtoğlu, 2017: 402)

“Ey Emîn! Sakın! Vakfın sorumlusu, vekili ve (vakıf işlerini yerine getirmeye) memur olma. Bu vâvlarda hayra yorma bulunmaz.”

Lebîb'in torununa son nasihatı bütün nasihatlarının özeti mahiyetindedir. O, şair zekâsına yakışır bir şekilde bunu Muhammed Emîn'den ister. Bu eserin bütün beyitlerini ayrıntılı olarak okuyup hatırlamasını öğütler:

İcmâl-i pend sana budur cedd-i pîrden

Tafsîlin eyle sonra te'akkul Emîn amân

Diyarbakırlı Lebîb (Kurtoğlu, 2017: 403)

“Yaşlı dededen sona özet olarak nasihat şudur: (Bu *Pend-nâme*'nin bütün beyitlerinin ayrıntılı olarak) okuyup sonra anla/hatırla.”

3. SONUÇ

Belli bir yaşa gelmiş Lebîb, torununa ve okuyuculara deneyimlerini aktarmaktadır. Bu deneyimlerin kaynağı *Kur'an-ı Kerim*, Hz. Peygamber'in hadisleri ve içinde yaşanılan toplumun genlerindeki Türk kültür, örf, adet ve gelenekleridir. Lebîb'in *Pend-nâme*'de torununa verdiği öğütlerin çoğunun günümüz toplumu için de geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Eserde verilen öğütlerden önemli bir kısmının günümüzde geçerli olmasından hareketle çeşitli dönemlerde kaleme alınmış nasihat içeren eserlerin Türk gençliğine okutulması gerekliliği açığa çıkmaktadır.

Toplumun aydını konumundaki şair, torunu vasıtasıyla devrindeki ve daha sonraki asırlardaki gençlere nasihatlerinin ulaşacağı bilinciyle şiirini düzenlemiş olmalıdır. Zira eserde hemen her konuda düşünceler dile getirildiği görülmektedir. Şair, *Pend-nâme*'sinde gençlerle ilim, güzel yazı, saygı ve saygınlık, dinî ve ahlaki konular, konuşma adabı, sosyal hayatta davranış şekilleri üzerine tecrübelerini paylaşır, onlara çok sevdiği torunu üzerinden öğütlerde bulunur. *Pend-nâme* türü didaktik nitelikleri bünyesinde barındırır. Bu çerçevede nasihat türü eserlerde estetiğin yer yer ikinci plana atıldığı görülebilmektedir. Ancak Lebîb'in eserinde sanatlı bir üslubu tercih ettiği ve dilinin sade olmadığı söylenebilir.

KAYNAKÇA

- AKSOY, Ö. A. (2016). *Atasözleri ve deyimler sözlüğü I- atasözleri sözlüğü*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- AYVERDİ, İ. (2020). *Kubbealtı lugatı misalli büyük türkçe sözlük*. İstanbul: Kubbealtı İktisâdi İşletmesi.
- DEVELLİOĞLU, F. (1997). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- İBN HACER EL-ASKALÂNİ (2010). *En eski 8 hadis müsnedi: el-metâlib ul-âliye bi-zevâid il-mesânid is-semâniye*. C. I-IV. çev. Adem Yerinde ve Hüseyin Kaya, İstanbul: Ocak Yayıncılık.
- KALKANDELEN, A. H. (2015). *Pendnâmeler ışığında insânî değerler*. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 43, 286-305.
- KARAMAN, H., ÇAĞRICI, M., DÖNMEZ, İ. K. & GÜMÜŞ, S. (2018). *Kur'an yolu meâli*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay.
- KARACOŞKUN, M. D. (2012). Şark-İslâm klasiği pendname'ye göre kişilik tipleri ve mutluluk yolları. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 12 (1), 7-29.
- KURTOĞLU, O. (2004). *Lebîb divanı (inceleme, tenkitli metin, sözlük)*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- KURTOĞLU, O. (2017). *Lebîb dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55756,lebîb-divanipdf.pdf?0> 02.10.2021 tarihinde erişilmiştir.
- KURTOĞLU, O. (2020). *Lebîb, Hüseyin Abdulgafûr. Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/lebîb-huseyin-abdulgafur> 02.10.2021 tarihinde erişilmiştir.

- PALA, İ. (2006). Nasihatnâme. *DİA. C. XXXII*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 409-410.
- SARAÇBAŞI, M. E. (2010). *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü. I-II*. İstanbul: YKY.
- ŞEMSEDDİN SÂMÎ (1317/1900). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: İkdâm Matbaası.
- TUNÇ-YAŞAR, F. (2020). Âdâb-ı Muâşeret. *DİA. C. Ek-I*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 34-36.
- TÜRK DİL KURUMU. (1998). *Türkçe Sözlük. I-II*. Ankara: TDK Yay.
- YEDİYILDIZ, B. (2012). Vakıf, *DİA. C. XLII*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 479-486.
- YILMAZ, G. A. (2019). Lebîb-i Âmidî'nin torunları için yazdığı şiirler. *Uluslararası Toplum ve Kültür Araştırmaları Sempozyumu (3-5 Ekim 2019 Balıkesir/Edremit) Tüm Metin Bildiriler Kitabı*. Çanakkale: TOKÜAD Yay.
- YILMAZ, M. K. (2017). Hucûrât sûresinin öne çıkardığı âdâb-ı muâşeret. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 38, 1-30.

PEND-NÂME-İ İTÂ'AT LÜZÛM-I NEBÎRE-İ HOD EŞ-ŞEHİR BE-MEHMED EMİN²

[mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün]

1. Tahsîl-i 'ilme etme tekâsül Emîn amân
Kesb-i kemâle kılma tegâfûl Emîn amân
2. Merd-i gayûru bâr-ı cehâlet helâk eder
A'yâ-yı cehle etme tahammül Emîn amân
3. Uyma hevâ-yı nefesine her semte eyleme
Mânend-i serv-i bâg-ı temâyül Emîn amân
4. Güller gibi gönülleri açsın tekellümün
Ol gülşen-i ma'ârif e bülbül Emîn amân
5. Meydân-ı hüsn-i hatta yürüt kılma dânişin
Engüşün ile râkib-i düldül Emîn amân
6. Mahbûb-ı 'ilme hattını kıl zülf-i 'anberîn
Ver sen dimâga nûkhet-i sünbül Emîn amân
7. Sıbyân ile mülâ'abe düşmez sana yeter
'İzzin geçince vakti olur zül Emîn amân
8. Zinhâr verme kizb ile zînet kelâmına
'Arz etme safsatayla tahammül Emîn amân
9. Verir esâs-ı hürmetine kizb zelzele
Gel salma kasr-ı kadre tenezzül Emîn amân
10. Lâf etme meclis ehli sana riş-hand eder
Verme hevâ-yı kizbe tehâlhül Emîn amân
11. Ednâ garâmetin olur ekser nedâmeti
Bir ferde etme 'akd-i tekeffül Emîn amân
12. Olma vekîl dahi vasî hem veliyy-i vakf
Yokdur bu vâvlarda tefe''ül Emîn amân

² Bu metin Orhan Kurtoğlu'nun *Lebîb Dîvânı* adlı çalışmasından (2017: 401-403) alıntılanmıştır.

13. Da'vet olunmadıkça tufeyl olma kimseye
Çün vâv-ı 'amr etme tetafful Emîn amân
14. Hırs ile sofralarda gözün halka yetmesin
Ol sîr-i çeşm-i h^van-ı tevekkül Emîn amân
15. Bir kimse kim tekellüm eder sen sükûta çek
Kılma kelâm-ı gayra tahallül Emîn amân
16. Pür-gûluk etme bezmde çün devr-i âsiyâ
Mecnûn olur esîr-i teselsül Emîn amân
17. Gayretle dikkat eyle kusûrun tutulmasın
Sen et kusûr-ı gayra tecâhül Emîn amân
18. Fehm et gelû-yı şîşede iş'âr eder müdâm
Derlerse sana bezmde kulkul Emîn amân
19. Kibr etme olma tâbî'-i İblîs-i bed-meniş
Esbâb-ı la'ni ile te'emmül Emîn amân
20. Hâlık ridâsı olan mürted ü sefih
Dîbâcî dûş-ı hamra eder çil Emîn amân
21. Kıl ihtimâm edâya evânında her birin
Etme ferâ'izinde te'allül Emîn amân
22. Sen Hakk'a tâbî' ol ki seni ser-firâz eder
Bâlâ-yı nefse verme tetâvül Emîn amân
23. Kılma hyânet ismine o bedr-i tab'ının
Etme emânetinde te'ehhül Emîn amân
24. Merd-i füsûkdan kaç esedden kaçır gibi
Sohbetle verme tab'a temâyül Emîn amân
25. Ahlâkın et muvafık-ı ahlâk-ı kâmilin
Noksânın anla eyle tekemmül Emîn amân
26. İcmâl-i pend sana budur cedd-i pîrden
Tafsîlin eyle sonra te'akkul Emîn amân